

УДК 378.31

Білінець М.Ю.

*аспірант кафедри фінансів
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

FINANCING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: CURRENT TRENDS, CHALLENGES AND PROSPECTS

АНОТАЦІЯ

Розглянуто основні теоретичні та практичні аспекти фінансування вищої освіти. Досліджено фінансове забезпечення вищих навчальних закладів в Україні державним та приватним секторами. Розглянуто основні джерела фінансування та напрями витратання коштів вузами для виконання ними покладених функцій і досягнення поставлених цілей. Визначено альтернативні джерела, що можуть використовуватись для фінансового забезпечення ВНЗ.

Ключові слова: вища освіта, фінансування вищої освіти, джерела фінансування, видатки на освіту, державний бюджет, місцеві бюджети.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены основные теоретические и практические аспекты финансирования высшего образования. Исследовано финансовое обеспечение высших учебных заведений в Украине государственным и частным секторами. Рассмотрены основные источники финансирования и направления расходования средств вузами для выполнения ими возложенных функций и достижения поставленных целей. Определены альтернативные источники, которые могут использоваться для финансового обеспечения вузов.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование высшего образования, источники финансирования, расходы на образование, государственный бюджет, местные бюджеты.

ANNOTATION

The article deals with the main theoretical and practical aspects of funding higher education. It studies financial support of higher education in Ukraine by public and private sectors. The main sources of funding and spending for universities to perform their assigned functions and achieve goals are determined. Alternative sourced that can be used for funding the development of universities are determined.

Keywords: higher education, higher education financing, funding, expenditure on education, state budget, local budgets.

Постановка проблеми. Сьогодні освіта, зокрема і вища освіта, здійснює значний вплив на соціальний, політичний, духовний, культурний розвиток суспільства та є одним з провідних інструментів, що сприяють економічному зростанню. Важливим елементом вищої освіти є вищі навчальні заклади, які відіграють суттєву роль у формуванні людського капіталу, що забезпечує економічний розвиток країни. Саме тому вищу освіту вважають «двигуном розвитку» в сучасній економічній системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам фінансування вищої освіти присвячені праці таких вчених, як Ю.Ю. Бенедик [1] І.А. Бланка, Т.М. Боголіб [2], Н.Ф. Волкова, С.І. Каленюк, А.І. Куліков, Т.В. Павлова, Л.С. Шевченко [9]

та інші. Питанням фінансового забезпечення вищої освіти присвячені праці таких російських вчених, як А.А. Анчишкіна, В.Е. Ганжела, Н.Г. Кузьміна, Д.К. Правдіна, І.В. Павлюткін, О.А. Савельєва, В.А. Юрга та інші. Результати досліджень вчених та фахівців, що здійснюють вивчення теорії та методології фінансування вищої освіти, є значним внеском у вирішення питань вдосконалення функціонування та фінансування закладів вищої освіти.

Формування цілей статті. Дослідження фінансового забезпечення розвитку вищих навчальних закладів в Україні та пошуку альтернативних джерел їх фінансування.

Обрана мета вимагає виконання певних завдань: дослідження джерел фінансування вищої освіти в Україні; аналіз фінансового забезпечення вищої освіти державним сектором та визначення альтернативних джерел їх покриття.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні вища освіта в Україні знаходиться в процесі трансформації, що зумовлено як світовими тенденціями (в т.ч. становлення економіки знань, інформаційного суспільства, нові вимоги виробництва до освітнього капіталу), так і реформаційні перетворення в державі та українському суспільстві. Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється з використанням кошторисно-бюджетного методу. Тобто державний вищий навчальний заклад (ВНЗ) здійснює свою діяльність на основі кошторису, який дає йому право на отримання доходів та повноваження щодо здійснення видатків, визначає обсяг та напрямки використання коштів для виконання визначених функцій та досягнення поставлених цілей. Фінансування вищої освіти в Україні здійснюється за рахунок різноманітних джерел, які поділяють на державні та недержавні (див. табл. 1).

В Україні переважає державне фінансування вищої освіти, що в основному здійснюється за рахунок бюджетних коштів. Суттєву роль у фінансовому забезпеченні вищих навчальних закладів відіграють асигнування з державного бюджету, про що свідчать дані рис. 1, з яких видно, що частка центрального уряду у фінансуванні вищої освіти зросла із 58,5% у 2008 році до 63,1% у 2013 році. Водночас збільшились і видатки місцевих бюджетів на вищу осві-

ту, частка яких є не така значна, як видатків державного бюджету, проте за аналізований період збільшилась із 5,3% у 2008 році до 6,9% у 2013 році [7].

Таблиця 1
Джерела фінансування вищих навчальних закладів [3, 4]

Державне фінансування вищої освіти	Недержавне фінансування вищої освіти
– асигнування центрального уряду (державного бюджету), місцевого уряду (місцеві бюджети) виділені на основі бюджетних запитів, кошторисів та нормативів; – додаткові асигнування на специфічні програми, заходи (наприклад, програма підтримки кращих студентів, кредитування навчання); – фінансування центральними органами виконавчої влади.	– кошти отримані за підготовку відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів, підвищення кваліфікації згідно підписаних договорів; – підготовку до вступу у ВНЗ та ЗНО, прийом кандидатських іспитів, видавництво та реалізація навчальної літератури, надання послуг організаційного характеру тощо; – проведення науково-дослідних та проектно-пошукових робіт, різних видів експертиз, робіт з діагностики, стандартизації та сертифікації технологічних процесів, обладнання, розроблення науково-технічної документації тощо; – надання послуг у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля, оздоровлення, туризму, фізичної культури і спорту; побутових на житлово-комунальних послуг; – кредити і позички банків, дивіденди від ЦП та доходи від розміщення тимчасово вільних коштів; – добровільні грошові внески та матеріальні цінності від установ, організацій, підприємств і громадян.

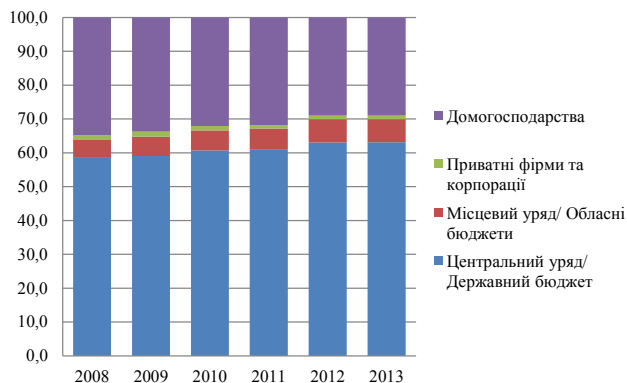

Рис. 1. Розподіл витрат на вищу освіту по джерелах фінансування у 2008–2013 роках [7]

Оскільки основу системи вищої освіти складають державні навчальні заклади, то провідна роль належить державному фінансуванню. Проте сьогодні немає жодної освітньої організації, яка б не надавала платні освітні послуги населенню, приватним фірмам та корпораціям. Згідно з даними частка домогосподарств у фінансуванні вищої освіти скоротилась із 34,8% у 2008 році до 29% у 2013, із скороченням і так незначної частки підприємств та організацій із 1,4% у 2008 році до 1,0% у 2013 році. Відтак державний сектор забезпечує фінансування вищої освіти на понад 70% його обсягу, що майже у два рази перевищує приватні надходження у цю галузь [7].

За результатами аналізу статистичних даних за 2008–2014 роки (табл. 2), можна зазначити, що обсяги бюджетного забезпечення вищої освіти зростають з кожним роком. Відтак фінансування вищої освіти із зведеного бюджету України збільшилось в півтора рази із 18552,9 млн. грн у 2008 році до 30003,1 млн. грн у 2013 році. Варто також зазначити, що зростання видатків зведеного бюджету спостерігалось протягом усього аналізованого періоду, проте динаміка не мала тенденції до рівномірного зростання, найбільше зростання спостерігалось у 2008 році порівняно із 2007 роком на 44,6%, а от найменше у 2013 році лише 2,3% порівняно із 2012 роком (див. рис. 2). Визначальним є 2009 рік, коли після кризи 2008 року видатки зведеного бюджету України зменшились на 0,6%, а бюджетні видатки на вищу освіту зросли на 44,6%. З таблиці видно, що майже третину видатків на освіту склали видатки саме на вищу школу, частка яких зменшилась із 31,4% у 2009 році до 28,4% у 2013 році, що говорить про скорочення асигнувань на вищу освіту порівняно із загальними асигнуваннями на освіту. Негативною є тенденція до скорочення частки видатків на вищу освіту у зведеному бюджеті із 6,8% у 2009 році до 5,9% у 2013 році, що свідчить про фінансування вищої освіти за залишковим принципом [5].

Із проаналізованих даних видно, що обсяг бюджетного забезпечення вищої освіти у відсотках до ВВП не має стабільної тенденції до зростання, оскільки у 2011–2012 роках він був нижчий, ніж у 2009–2010 роках і складав лише 2%. А зріс лише у 2013 році до 2,1% (див. рис. 2). Загалом цей показник відповідає світовим тенденціям фінансування вищої освіти.

Таблиця 2
Динаміка бюджетного забезпечення вищої освіти в Україні у 2008–2014 роках [5]

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту, млн. грн	18552,9	20966,3	24998,4	26619,6	29335,9	30003,1	20483,0
Видатки у% до видатків на освіту, %	30,4	31,4	31,3	30,9	28,9	28,4	28,5
Видатки у% до загальних видатків зведеного бюджету, %	6,0	6,8	6,6	6,4	6,0	5,9	5,6
Видатки у% до ВВП, %	2,0	2,3	2,3	2,0	2,0	2,1	1,8

1 – дані визначені за січень – жовтень 2014 року

У структурі видатків ВНЗ в Україні за функціональною класифікацією найбільшу частку становлять послуги у сфері освіти понад 90,0% всього обсягу (ця сума охоплює оплату праці працівників, нарахування на заробітну плату, купівлю предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю, фінансування досліджень і розробок у ВНЗ, капремонт та заходи спеціального призначення, що мають державне значення). Менше одного відсотка склали витрати на надання медичних послуг (0,01%), адміністративних послуг (оплата комунальних, фінансових послуг, відрядження, будівництво та ремонт) (0,83%), транспортні послуги (0,01%), підручники та канцелярські товари (0,8%).

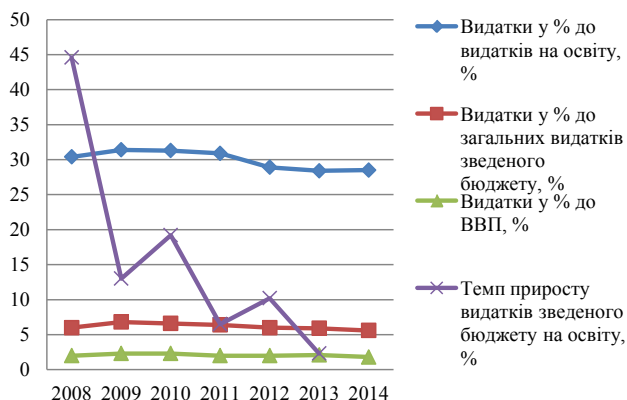

Рис. 2. Динаміка видатків зведеного бюджету на вищу освіту в Україні у 2008–2014 роках

Варто також зазначити, що витрати на фінансові послуги (стипендії) склали 1,66%, інвентар та обмундирування – 1,47% та послуги харчування – 4,4%. Відтак зазначимо, що найбільшу частку витрат ВНЗ в Україні складають послуги в сфері освіти (де переважають витрати на оплату праці), що свідчить про недофінансування інших статей, необхідних для вдосконалення та ефективного розвитку вищої освіти в Україні.

Фінансове планування діяльності вузу полягає насамперед у розрахунку потреби в коштах. Державні ВНЗ здійснюють підготовку бюджетних запитів з визначеною потребою в бюджетному фінансуванні та подають їх головним розпорядникам коштів. Традиційно фінансування ВНЗ в Україні здійснюється відповідно до можливостей бюджету, відтак забезпечується 40–80% від розрахункової потреби в коштах. Крім цього, проблема поглиблюється через використання бюджетному плануванні видатків норм та нормативів, що були затверджені ще у радянські часи. Ці норми та нормативи не відповідають сучасним реаліям та призводять до неправильного визначення реальних потреб у бюджетних коштах. Недоліком цієї моделі фінансування вищої освіти є також і те, що держава не купує освітні послуги, а забезпечує діяльність ВНЗ, що їх виробляють для безкоштовного споживання частиною населення [9].

Недостатнє фінансовезабезпечення вищих навчальних закладів в Україні з боку держави та інші згадані проблеми, зумовлюють пошук альтернативних джерел фінансування, до яких варто віднести:

- плату за навчання або збори на відшкодування витрат на проживання та харчування, це джерело широко використовується у країнах з перехідною економікою, а також і українськими вузами, що надають послуги платного навчання в межах ліцензійних обсягів;

- створення фондів цільового капіталу або ендаумент-фондів. Ці фонди формуються із пожертвувань випускників вузу, підприємств, організацій; інвестуються у фінансові активи, а на фінансування використовується лише дохід від інвестицій. Формування та використання ендаумент-фондів найбільш поширене у США та Великобританії, а найбільшими є фонди таких університетів, як Гарвардський, Єльський, Принстонський, Кембриджський, Колумбійський тощо. Варто зазначити, що Гарвардський університет забезпечує фінансування своїх витрат на 30–40% за рахунок доходу від ендаументу. В Україні сьогодні існує лише 2 ендаумент-фонди у вищій освіті, а їхні обсяги є досить малі;

- випуск облігацій, що почав використовуватись ВНЗ під час економічної кризи. Вперше випуск облігацій здійснив Кембриджський університет у 2010 році, коли не знайшов іншого способу профінансувати університетське містечко (400 млн. ф. ст.), його ініціативу підхопили Гарвард і Принстон, які так змогли залучити 2,5 млрд. дол. та 1 млрд. дол. Відповідно;

- становлення підприємницьких університетів, що мали змогу комерціалізувати результати своєї наукової діяльності. Досвід формування таких університетів у США вказує на дві моделі їх становлення: 1) університет підприємницький за результатом, що забезпечує вихід на глобальний ринок своїх викладачів та випускників з їхніми інноваційними компаніями та створеними високотехнологічними стартапами; 2) університет підприємницький за типом дії команди управління (Університет-підприємець), який має сильний академічний центр, що пропонує нові науково-навчальні продукти [6, с. 3];

- приватизація та корпоратизація державних університетів, цей досвід широко розповсюджений у США, де університети можна розглядати як великі корпорації із філіями по усьому світу.

Висновки. Сьогодні фінансове забезпечення вищої школи в Україні є незбалансованим та не відповідає сучасним вимогам часу. Попри ринкову трансформацію економіки держави, що значною мірою сприяла диверсифікації джерел фінансування вищої освіти, особливо в частині поєднання асигнувань з державного та місцевих бюджетів із приватними фінансовими ресурсами, останнім часом спостерігається зростання фінансового забезпечення вищих навчальних закладів державним сектором, поряд із скоро-

ченням частки домогосподарств, підприємств та організацій. Що поглиблює негативні тенденції у фінансуванні вищої школи та збільшує навантаження на державний бюджет.

У контексті викладеного ефективний розвиток вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення механізмів державного фінансування вищих навчальних закладів (призначені кошти на фінансування освіти повинні виділятися в достатніх обсягах і на стабільній об'єктивній основі) із зміцненням реальної автономії університетів, а недостатній обсяг фінансування вищої освіти з боку держави зумовлює пошук альтернативних джерел їх фінансування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бенедик Ю.Ю. Стан і тенденції фінансування вищої освіти в Україні / Ю.Ю. Бенедик [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naub.org.ua/?p=213.8>.
2. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія. – К.: Міленіум, 2006. – 506 с.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Про вищу освіту: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5>.
5. Звітність про виконання державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
6. Кобзева Л.В. Предпринимательский университет: как университету встроиться в экономику в новом десятилетии / Л.В. Кобзева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: inclub.info/wp.../05/кобзева_56_обр_00_ИТР.doc.
7. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014–2015 навчального року: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 169 с.
8. Стешина О.В. Сучасний механізм додаткового фінансування освіти та науки в Україні / О.В. Стешина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/21640/1/Steshina.pdf>.
9. Шевченко Л.С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел / Л.С. Шевченко. // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – С. 222–233.